

KAZINCZY A SZABADELVŰ ÉS DEMOKRATA ESZMÉK SZOLGÁLATÁBAN.

Kazinczy egész életében a szabadelvű felfogás híve. A magyar demokrataikkal egy véleményen. Látja, mily vastag köd nehezedik az elmékre. Az *Orpheust* a józan gondolkozás terjesztésére alapítja. A felekezeti jogegyenlőséget a legszélesebb értelemben követeli. Hogyan mutatja be a felvilágosodás európai képviselőit? Emberies felfogása az élet mindennapi jelenségeiben. Túlbecsüli erejét. A vármegyei gyűléseken való küzdelme a vallási türelem mellett és a cenzura ellen. Nagy erkölcsi bátorsága. Laczkovics János névtelen levele Zemplén vármegyéhez. Szentmarjay és Kazinczy Nagy-Károlyban. Kazinczy aggodalmai a káté tanítása iránt. A közreműlet hatása. Irodalmi szenvedélye most sem hagyja pihenni.

Kazinczy egész életében, de kivált pályája első felében szívvel-lélekkel buzgólkodik a józan felvilágosodás terjesztésén. Ajka és tolla mindig kész a szabadelvű gondolkodás védelmére, s mindig a legtisztább meggyőződés vezérli. Mint író, köztisztviselő és magánember egyaránt harcol érte, szóval és tollal, írásaiban, társalgásában és tetteivel. Bátran és csüggedetlenül. Az irodalomban és a vármegye közgyűlési termeiben egyetlen alkalmat sem szalaszt el, hogy az emberiség biztos haladásának útjára ne mutasson; hogy az értelem szabad nyilvánulása jogait védelmébe ne vegye s ellenfeleit harcra ne szólítsa. Ez a törekvése nyit neki utat a szabadkőművesek páholyába s csatolja azokhoz, akiket a társadalmi és később a politikai szabad gondolkodás képviselőinek ismer. Ez a törekvése teszi Hajnóczyval kötött barátságát oly eszményivé, amiért a halál révébe jut. De egyszersmind emiatt fordul ellene a felekezeti türelmetlenség, amely hivatalától is megfosztja s azután sem szűnik meg gyanúsítani, sőt üldözni.

Noha egyetlen nagyobb művében sem fejtegeti társadalmi és politikai eszméit: bizonyos, hogy a jogegyenlőség nagy elvére nézve Batthyány Alajos gróffal és Hajnóczyval majd mindenben egyetért. Pályája későbbi éveiben többször emlegeti: mennyire megegyezett gondolkodása ekkor a magyar demokratákéval, különösen Batthyány

Alajoséval. «Lelkének húrjai egészen az enyémmel egy eránt adtak hangot», írja többi közt.¹ De a felekezetek közti különbségek megszüntetése érdekében annál többet harcol. Igaz, e kérdésben sem írt olynemű tanulmányt, mint a magyar demokraták közül Batthyány Alajos, vagy akik a vallási türelmet teljes fegyverzetükkel védelmezik, mint Crudy Dániel s More György; de részint *Orpheus*ában, részint leveleiben és személyes érintkezéseiben folyvást a legszabadabb elvű felfogást hirdette, amelyet mint szabadkőmíves tettekkel is megpecsételt. Bár 1783 óta a világpolgári eszmények irányozzák gondolkodását, s bár a nemzeti felbuzdulás szenvedélyes napjai ez eszményeket háttérbe szorítják: a vallásbeli felvilágosodást a nemzeti haladás szükséges elemének tekinti, amely nélkül azt szinte elképzelni sem tudja. A jogegyenlőség fenyegetett elvét itt hiszi leginkább védelmezendőnek, mert ez készítheti elő a politikai jogok arányos megosztásának mélyreható gondolatát is. József császár kormányrendszerének leginkább csak ebből a szempontból híve s úgy véli, hogy a nemzeti jogok biztosítása idején épen nem szabad megfedkezni a vallásbeli türelemről, amely a nemzeti közvélemény egységesebb kialakulását olyannyira elősegíti s így a fejlődést egyáltalán lehetővé teszi.

Ez alapon száll ki a csatasíkra. Jól látja, mily vastag köd nehezedik még az elmékre, s hogy a felvilágosodás ellenségei mily nemtelen fegyverrel harcolnak. S lelkesülése hevében túlbecsüli erejét, hogy a fegyvert kicsavarhatja ellenfelei kezéből s a szabadelvű gondolkodásnak dúsan termő magvait hintheti el a magyar közönség elméjében. A nemzeti fellángolás idejét tartja erre a legalkalmasabbnak, hisz oly egységesnek tetszik érzéseiben a magyarság. Az egységes nemzeti érzés pedig a vallásbeli felvilágosodásnak és türelemnek legfőbb oltalma. Gyűlöl és megvet minden ellenkező véleményt, amely a sötét századok elfogultságát, felekezeti türelmetlenségét igyekszik régi uralmára visszasegíteni. Üldözőbe veszi különösen azokat, akik a felvilágosodásból gúnyt űznek, vagy terjedése elé bármikép gátat vetnek. A felekezeti türelmetlenséget tekintvén az általános és nemzeti haladás egyik legnagyobb akadályának, kiirtására minden eszközt felhasznál. Voltaképp ezért alapítja az *Orpheust*, s ebben a felvilágosodás íróinak (Voltaire, Rousseau, Helvetius, II. Frigyes) eszméit tolmácsolni főfeladatának tartja. A *józan gondolkodás* vezérli szerkesztő tollát, de vigyáz, hogy «a' világosodás, Aufklärung, Eclaircissement» nevezeteket kerülje, mert némelyek mindjárt a vallási közönyre, valástalanságra, vagy naturalizmusra és deizmusra gondolnak, mihelyt

¹ *Kazinczy F. Levelezése*. XI. köt. 238., 245., 249., 282., 286. l.

az említett szavakat hallják és «sikoltanak mint a' Helvetius' baglya, ha setét barlangjokba a' nap melegítő sugára behat». Kíméli az igazi vallásos érzést, amely embertársai előtt szent s tisztelettel van a zsidók és Mahomet vallása iránt is.¹

A felekezetek jogegyenlőségét a legszélesb értelemben követeli. Mind a katolikus, mind a protestáns írókkal szembeszáll, ha az ellenfél támadása megérdemli. Eszterházy Károly gr. egri püspököt védelmébe veszi azok ellen, akik a protestánsok üldözésével vádolják. «Sőt — írja róla² — inkább semmit sem óhajt annyira, mint a' nyugodalmas egyességet.» A protestánsokat — mondja tovább — mind udvarában, mind máshol oly kegyességgel fogadja, mint ha katolikusok volnának. Kazinczy arra is tud példát, hogy a birtokain élő predikátorok iránt a püspök «különös kegyességgel» viseltetik. Szeitz Leóról, a felvilágosodás e makacs és heves ellenségéről, nem tartózkodik bevallani, hogy a róla alkotott ítéletében nagyon tévedett. Nem haragszik ő a protestánsokra, illetőleg nem törődik velük, bármit írjanak vagy mondjanak, de a katolikusokban «a' legártatlanabb heterodoxiát sem nézheti». Sokan azzal vádolják a püspököt, hogy ő biztatja Szeitz Leót azokat «a' Hazafiakat Hazafiak ellen ingerlő 's Egyiptusi homályt terjesztő Írásoknak» kiadására, amelyekkel a felvilágosodást üldözi. A vád nem igaz. Sőt talán épen a püspök türelme okozza, hogy a folytonos harcot kereső szervita — «áldassék érte a' józan okosság! Egerben sem az, a' ki óhajt lenni». S midőn irodalmi hireiben följegyzí, hogy Szeitz Leó magyar történelmet ír, sokat mondólag csak ezt teszi hozzá: «Érzzük, mit remélhetünk.»³

A felvilágosodás európai képviselőit úgy igyekszik bemutatni olvasóinak, hogy gondolataikat híven tolmácsolja s célja érdekében külön is rájuk irányozza a figyelmet. Rousseaut «religióval olvassa» és *Contrat social*ját egészen lefordítja s ezt közhírré is teszi. Az *Orpheus*-nak mindjárt első füzetében a *törvényszabásról* (Gouvernement de Pologne) címmel néhány lapnyi fordítást közöl, hogy «lássák olvasói, hogy Rousseau nem épen olyan bolond ember, mint a' millyennek ötet (Molnár) Úr kiáltozza, Keresztyéni constientiositásból és Papi gyűlölségből nem olvasván írásainak csak egy sorát is». «Így vagdalkozik az, — teszi hozzá — a' ki hagymázban fekszik elhevült képzelődése bajnokjaival.» Fordításából a forradalmi eszme árad szét, midőn a régi törvények méltatlan uralmát támadja s a «megvettettet

¹ Az *Orpheus* előszava.

² *Orpheus*. I. köt. 165. l.

³ U. o. a II. kötet borítékján.

népet» a kiváltságos osztállyal szembeállítja.¹ A hozzákapcsolt jegyzetben külön is megvédelmezi a szabadkőművesek ellenségeinek otromba vádjaitól. Molnár János szepesi kanonokot, aki versben és prózában egyaránt cégéres gyalázatokkal illeti a felvilágosodás legnagyobb alakjait, hirdetvén, hogy a «Mahometszerű Pogányban» nincs oly gonosz fekély, mint Voltaire és Rousseau könyveiben, s akik utánuk indulnak,² heves gúnnyal vonja kérdőre: miért ismételt Voltaire betegségéről oly gonosz hazugságokat, amelyeket a nagy ember befekettetésére koholtak ellenei s nem annak az igazságnak kimutatására, amelynek megigértetett, hogy «rajta a' Pokol kapui sem fognak diadalmaszkodni». «Az illetén védelmek által — írja Kazinczy — gyanussá teszik mind magokat, mind azt a' Tudományt, a' melly Isten' sugallásából vette eredetét; mert kicsoda az, a' ki az illy históriácskrák felett gonosz kaczagásra ne fakadjon?» Amint Kazinczy Molnárnak e sorait a nyomdában megpillantja, legott ír neki és Seitznek is, hogy a keresztény vallásnak efféle «gyönyörű apologiáját» visszavonassa.³

Nagy Frigyeset szintén mint a vallási felvilágosodás elsőrangú képviselőjét mutatja be az *Orpheus* olvasóinak, lefordítván a négy berlini protestáns felekezetnek a királyhoz intézett folyamodványát, amelyben arra kéri, hogy zabolázza meg a vallásujítókat. Frigyes azt feleli, hogy «ő alatta minden azt hiheti, a' mit akar, csak jó ember legyen». De — úgy mond — a papok «maguk előtt tartásák a' tolerantiát, mert nékiek az erőszak és üldözés meg nem fog engedtetni». A vallási türelem szilárdítására fordíttatja le öccsével, Miklóssal, Meissnernek egyik regéjét és vonja le a következtetést Szathmáry Paksi Mihálynak a felekezeti türelmetlenségről közölt deák verséből, felsóhajtván: «Kegyelmes Egek, beh boldogtalan idők lehettek azok, midőn a' vallásbeli versengés még a' legjobb elméket is illy kifakadásokra tüzelhette! 'S mikor tisztúl ki Athmosphæránk attól a' dögleletes ködtől, a' melly illetén misanthropusi kelevényeket támaszt!»⁴

Felvilágosodott gondolkozásában a vallási jogegyenlőség nagy elvével természetesen párosul az élet mindennapi folyamatára terjedő emberies felfogása, bár ennek az irodalomban kevés nyoma van. Érzékeny szíve megesik a szerencsétleneken, akár anyagi, akár erkölcsi fogyatkozásban szenvednek s mindig segíteni törekszik rajtuk szóval vagy tettel. Az emberies bánásmód követelményeit hivatalos pályáján

¹ U. o. I. köt. 98—99. l.

² *Kazinczy F. Lev.* I. köt. 142. l. és *Sacra Solennia* (Kassa, 1790) című műve három részben.

³ *Orpheus.* II. köt. 150—185. l. *Kazinczy F. Lev.* II. köt. 52. l.

⁴ U. o. I. köt. 349—350., 382—384. l. II. köt. 205—207. l.

és a köznapi életben sohasem téveszti szem elől. Nagy Frigyesnek a törvénytöréstől írt elmélkedését fordítván, több helyen alkalmat keres, hogy a hazai állapotokra bíráló megjegyzéseket tehesen. Így a «lebetegedő házakról» szólván, ahová a megesett leányok menekülhetnek, a következő észrevételt teszi: «Nálunk híre sincs (t. i. a lebetegedő házaknak); 's az a' ki ennek felállítását javasolni mérészené, készüljön neki, hogy akármilyen tiszta életű legyen különben, irreligiositással 's erkölstelenséggel piszkoltatik-bé. De micsoda az illy piszok annak, a' kit szíve' javalása jutalmaz?»¹ Máshol a boszorkányokban való hívést mondja bolondságnak s a babona kiirtásán iparkodik.

Kazinczy sokat bízik a felvilágosodás eszméinek hódító erejében, mintha nem venné fontolóra az ellenfél roppant hatalmát. Sokat bízik a saját izgató erélyében is, mintha a lázas napokat éppen megfelelőeknek tartaná saját céljaira. Nemzeti boldogulásunk alapjául tekintvén a felvilágosodást, érette minden erejét latba veti. Nemesak az *Orpheus* hasábjain terjeszti eszméit, hanem úgyszólván minden sorában, a melyet ezidétt papírra vet. Gessner, Lessing és Wieland, leginkább pedig Goethe fordításában ez a cél is előtte lebeg majdnem annyira, mint a művészi érdek. S itt nyilatkozik nála legelőbb az a mély hit működésének sikerében, amely majdan az isteni küldetés sugalmával tölti el egész valóját, mintha egymagának kellene a felekezeti türelmetlenség, a gondolkodás megrögzött balságai ellen síkra szállani, remélve, hogy küzdelme még az utódoknál is illő tiszteletben részesül, s «áldani fogják, ha már régen nem lesz is». «Valakinek — mondja — fel kelle támadni, mert már többé szenvedni nem lehet, a' mit csinálnak.» S vajjon kiket ért a felvilágosodás túrhetetlen ellenségein? Bizonyára a jezsuitákat s általán a könyvvizsgálókat, nevezetesen Novák Istvánt, aki Kassán Aranka *Julia levelei*-fordítását azért nem engedte kinyomatni, mert azt állította róla, hogy «erkölcsöket vesztegető munka». S jóllehet ő — mint mondja — «épen nincs vallási fanatismussal profanálva», mert őt «fiának nevezi a' Bölcseség»: nem haboz megvallani, hogy a magyar irodalom fejlesztésére a kalvinistát tartja «választott népnek», tehát a felvilágosodás terjesztésére is, a katolikus papokat pedig ennek született ellenségeiül nézi. S erről a visszahatás napjaiban még inkább meggyőződik. De most is indulatos haragra lobban, midőn azt sejtí, hogy a nemzeti haladást az erkölcs nevében akarja a papság megállítani. Keserű panaszra fakad s bécsi tapasztalataira hivatkozik, midőn Born Ignác szabadkőmíves páholyá-

¹ U. o. 337. l.

ban a felvilágosodás ellenségeinek ártalmatlanná tételére az egyes tagoknak kiosztogatták szerepeiket.

Jóllehet azonban a felvilágosodás mellett megindított harcában nem tud szabadulni bizonyos felekezeti elfogultságtól, amelyet mintha a világpolgár eszményei nála ideig-óráig inkább tápláltak, mint elnyomtak volna: a felbuzdulás lelkesült óráiban az egyyéfógó nemzeti érzés feledteti vele a vallási különbséget s irodalmunknak minden rendű és vallású munkását sorompóba szólítja, még Szeitz Leót és Lovasi Benedeket is; amazt mint a magyar történelemben «igen jártas Polemistát,» emezt, aki debreczeni kalvinista deákból lett Ferenc-rendi barát, mint kiváló szónokot és nem közönséges műveltségű férfiút. Mert rajta is uralkodik magyar érzése; ő is «csaknem a' szenvedhetetlenségig, csaknem a' más Nemzetek' megbántásáig kevélykedik abban, hogy *Magyar*».¹ Ez az érzés sugalja neki, hogy a nevezetesb vármegyei szónokok beszédeit közölje, s az ezekhez csatolt buzdító szavaival már a nemzeti forrongás árjaiba csap s az átalakulás útjait egyengeti. Erre a működésére önérettel tekint vissza egész életében. Büszkén emlegeti bátor szókimondását; ezért örül László öccse is *Orpheus*ának, mert az igazságot merészen kimondja a balgatagoknak.

Ugyanez a bátorság jellemzi őt a közéletben, a vármegye gyűlésein is, ahol eredményesen védelmezi szabadelvű eszméit. Vitéz Imre, az *Orestes* fordítója, ezidétt a kassai közös iskola igazgatója, bepanaszolja az egyik katolikus káplánt a vármegyén, aki az ifjúságnak tartott beszédében a többi között füle hallatára ezeket mondta: «A' ti Oskolai Előljáróitok mindnyájan hunczfutok, akasztófára, utcazaseprésre valók.» A panaszt nagy izgalommal tárgyalják. Egyik fél azt vitatja, hogy a panaszt csak a püspök vizsgálhatja s a papot csak ő büntetheti meg; a másik ellenben a mellett kardoskodik, hogy az egész ügy a világi törvény elé tartozik. Végre abban történik megállapodás, hogy a vármegye vizsgálja meg a dolgot és szolgáltatson igazságot. Ekkor Kazinczy emelkedik szólásra. Heves ellenmondások zaja fogadja. De ő rendületlen. Végre a zaj csillapulni kezd, s Kazinczy kifejtheti, hogy «nem elég a megtörtént vétket büntetni», hanem a vármegyének az is kötelessége, hogy «a megtörténhetőt megelőzze». Javasolja, hogy a kassai plebánus kéressék meg: tiltsa el a káplánt az egyházi szertartás végzésétől addig is, míg a vármegye ez ügyben határoz.

Ugyanekkor (1793 aug.) olvassa Kazinczy Gabelhoffer János Gyulának id. Ráday Gedeon grófról mondott halotti beszédét,² ame-

¹ Kazinczy *F. Lev.* I. köt. 163., 191. l.

² *Oratio pius manibus ill. D. Com. Gedeonis a Ráday a Joanne Julio Gabelhoffer dicta*; h. n. 1792.

lyet Hübner Mihály, a budai cenzor, eltiltott a nyomtatástól, illetőleg csak bizonyos rész kihagyásával engedett meg. Kijelölvény ugyanis a cenzor a szerinte sérelmes részt, meghagyja, hogy azt vagy ki kell törölni, vagy meg kell változtatni. «Mert — írja — mégis csak botrányos, hogy *protestáns embert, aki a megbánásnak semmi jelét sem alta, örök boldogsággal kecsegtessen a szerző.*»¹

Kazinczy a rendeket jó előre értesítette a cenzori tilalom okáról s oly izgatottságot kelt a vármegye gyűlésén, hogy a félénkebb katolikuskok nem mernek az ügyről tanácskozni. Különben is heves közbeszólások közt tárgyálnak már előbb egy más esetet. T. i. egyik plébánus a miatt emelt panaszt a vármegyén, hogy egy halva talált protestáns embert a katolikuskok «fölszentelt temetőjébe temettek». Kazinczy résen lévén, azonnal szemrehányást tesz a katolikuskoknak türelmetlenségükért, úgy, hogy a jelenlevők csakhamar szégyelni kezdek a panaszt, kivált midőn Fischer Imre b. azért mondja sérelmesnek az esetet, mert az illető protestáns embert négy lépésnyire temették az ő felesége sírjától. Amire Kazinczy szinte önkéntelenül elszólja magát: «Eb a' lelke ostoba aristokratái kevélysége!» A másik plébánus egy akkoriban áttért protestánt *hitehagyottnak* (apostata) nevez, amire szintén nagy lárma támad. Comáromy György, Kazinczy rokona, a plébánost nyíltan hunczfutnak, gazembernek mondja. A katolikuskok ügyészi beavatkozást kívánnak, s Kazinczy kéri rokonát, hogy ő maga is kívánja azt. De mivel Fischer Imre b. ellen meg a protestánsok zúdulnak fel, mind a kettőnek elengedik a büntetést.

Kazinczy szólásra jelentkezik, de sokáig nem tud szóhoz jutni. «Megint predikálni akar az Úr?» — kérdi egy pap. «Fogok igenis», hangzik a válasz. És mindaddig nem tágt, míg csak szóhoz nem juthat és ki nem fejtheti, hogy «a legmérgelesebb elhevülést» is helyénvalónak látja, midőn még mindig a felekezeti türelmetlenség uralkodik; midőn «az illy szókkal némelyek készakarva élnek és nem magok elfelejtéséből vagy nem tudásából.» Innen van, hogy a falusi papok előljárok példáját követik és üldözik a protestánt vallási meggyőződése miatt. Szavai élénk figyelmet keltenek, s a gyűlés kimondja, hogy ezután nem szabad a protestánt akatolikusknak, eretneknek vagy hitehagyottnak mondani.²

A következő tavaszi közgyűlésen Kassán szintén a felvilágosodás bajnokaként szerepel. A jegyző valami Domokos Sámuel vármegyei táblabíróról kezd jelentést olvasni s a név után hozzáteszi, hogy *hel-*

¹ «Scandalosum est enim Protestanti, nullum signum pœnitentiæ danti, æternam beatitudinem adgratulari.»

² *Kazinczy F. Lev. II. köt. 313—315. l.*

vét hitvallásu! Kazinczy felpattan. Elmondja, hogy «mikor az igazságot nyomozzák, nem kell lenni religiónknak». Mire a papok zajongani kezdenek. Kazinczy megszeppen, de aztán meggyőződéssel folytatja, hogy a vármegye gyűlésén csak *emberek és polgárok* vagyunk, nem pedig ilyen vagy olyan vallásúak. Beszéde közhelyeslést kelt, s az igazság diadala fényesen kitűnván, boldognak érzi magát a felszólaló. A jegyző saját kezével törli az illető táblabíró vallásáról írt megjegyzést.¹

Kazinczynak mint írónak s iskolafelügyelőnek, különösen pedig mint a felvilágosodás bajnokának nagy tekintélye van még olyanok előtt is, akik a régi felfogás makacs hirdetői. Érdekes adatot jegyzett föl erre nézve ő maga. 1790-ben a borsodvármegyei főispán, Mayláth József gr. beiktatásán a többi közt Kazinczy is megjelenik a tisztelkedők sorában. Melczer László, a főispán veje, mutatja be, de a mint a nevét kiejti, a főispán úgy «meghökken és megrázkódik», hogy Kazinczy látván a «szörnyű hatást», nem tud szóhoz jutni és soha többé nem találkozik a gróffal.²

A kormányhatalom szívesen kezét fog a papsággal a veszedelmesnek hirdetett felvilágosodás kiirtására. A francia nemzetgyűlés XVI. Lajosnak szerencsétlenül végződött, menekülő kísérlete után a népfelleg elveit korlátlanabban hirdeti és valósítja meg, s a kívándorló papok és főurak határozottabb lépéseket tesznek a forradalom leverésére. Azonban a forradalmi eszmék annál gyorsabban hódítanak külföldön, minél aggódóbban tekintenek Európa kormányai Párizs felé. S természetesen nem a forradalmat előidéző okok gyökeres megváltozásától várnak orvoslást, hanem az erőszakos visszahatástól, első sorban a gondolatszabadság békóba szorításától. A bécsi könyvvizsgáló hivatal fejét, a szabadelvű Van Swieten II. Lipót nem sokára fölmenti hivatalától s helyébe Martinit, a jezsuiták barátját teszi, a ki aztán erősb kézzel fogja hivatalát. Ferencz királynak legfőbb gondja a könyvvizsgálatot rendszeresíteni s a veszedelmes eszméknek útját szegni. A vármegyék akarva nem akarva kezére játszanak a kormány ebbeli rendszabásainak. Bars vármegye, amely 30 év mulva a nemzeti ellenállás vezére lesz, most veszedelmes szabadságot lát a Helytartó Tanács azon rendeletében, hogy «a mágnások által saját használatukra rendelt könyveket behozathatják az országba anélkül, hogy a cenzura elé terjesztetnének», s a rendelet visszavonását vagy megváltoztatását kéri.³ Viszont azonban Gömör vármegye a sajtó-

¹ U. o. 363. l.

² *Pandekta* III. köt.

³ Ballagi Géza: *A politikai irodalom Magyarországon* (Budapest, 1888); 768—9. l.

szabadság mellett foglal állást, kiemelvén, hogy «a szabad gondolkodás és annak másokkal közölhetése természeti jog, melyről a nemzet le nem mondhat... A tilalom ellenkezik az emberi és polgári jogokkal és természettel... Ellenkezik a nemzet boldogságával és méltóságával. Minden nemzet sorsa s boldogsága öntehetségének és nemzeti erejének kifejtésétől függ. Ez pedig gondolkodás és a gondolatok közlése nélkül nem képzelhető».¹

Ez a felfirat minden vármegyének megküldetik. S mind Magyarországon, mind Erdélyben megteszi a kellő hatást. Mindemellett a könyvvizsgálat rendszere némely vármegyék hozzájárulásával egyre szigorúbbá válik, s a kormány egymásután bocsátja ki a gondolatszabadság elnyomására vonatkozó rendeleteit, amiben Zemplén vármegye «a magyar nemzet iránti kiváló hajlandóságának zálogát» látja. Így aztán megérthető, hogy Schwartner Márton számítása szerint mintegy ötödfélezerre rúg a tiltott könyvek száma.²

Senki sem érzi kínosabban a könyvvizsgálat vas kényszerűségeit, mint Kazinczy, a ki izgató tevékenységének egyik legfőbb akadályát ismeri benne szinte egész életében. Különösen elkeseredik a miatt, hogy még a kitünő német írók műveiből való fordításait sem engedi napvilágra jutni a cenzura. Például a Wieland *Diogenesét* és a Daya Gábortól fordított Colardeau verseit a bécsi cenzor eltiltja a nyomtatástól épen Ferenc király trónraléptekor, amit Kazinczy méltán szomorú sejtalemnek tart. «Én — így fakad ki — kevésbe múlt, hogy a' királyhoz nem mentem 's panaszom közt ki nem mondtam, hogy a' Sajtó-szabadság csak tyrannus alatt lehet veszedelmes; eggy méltán imádott Ferencz alatt szabadnak kellene lenni.»

A Ferencet koronázó országgyűlés egyik bizottsága, mely a sajtószabadsággal foglalkozott, nem tudott fölülemelkedni a vármegyék közfelfogásán. Kazinczy ebben is a papokat veti okul, akiket a francia forradalom ösztökél a sajtószabadság teljes elnyomására. Az ujságok is emiatt oly üresek; például a *Mindenes Gyűjtemény* két utolsó kötetében már hiába keressük azokat az izgató cikkeket, amelyek az első pár kötetet az akkori idők oly beszélő tanúivá teszik. Kazinczy-nak alkalmá van látni, hogy még a Custine francia tábornok «humanitásának igen ártatlan emlékezetét» is könyörtelenül kitörli a cenzor. Ezért aztán az időszakai sajtó pártfogása is nagyon megcsökken. Még Kazinczy-nak is elmegy a kedve ujságokat járatni, ami egymagában is rendkívül jellemző adat a cenzorok önkénykedésére.³ Az emberi

¹ *Figyelő* (szerk. Abafi L.) 1881. évf. X. köt. 254—5. l.

² Ballagi G. id. m. 769—70. l.

³ *Kazinczy F. Lev.* II. köt. 264., 286. l.

lélek zsarnokait látja a könyvvizsgálókban s meg nem foghatja, hogy még Aranka György is úgy vélekedik, mintha azokra csakugyan szükség volna. Pedig ők nem arra vigyáznak, hogy a hazugságot üldözzék, hanem hogy «a' Papi hatalom és a' Theologusok' céhe» semmi kárt ne szenvedjen. Miklós öccse lefordítván Geblernek *Ozmondok* című drámáját,¹ arra kéri bátyját, hogy vezesse be előszóval. Ez teljesíti a kérelmet s azt írja az előszóban, hogy e darabon nem fognak annyian sírni, mint a *Romeo és Júlián*, mert nincs benne szerelmes jelenet, hanem atyai és fiúi hűséget tanít. S ezt toldja hozzá: «Ezeket a' szent érzéseket nevezték a' Rómaiak *pietas*nak. Ma a' nagy sereg e' szó alatt azt érti, hogy valaki templomokat cifráz, az élet' gyönyörűségeiről, mellyeket a' jó Isten hintett útjainknak tövissei közé, önként lemond és élete' minden napjaiból egy néhány órát supernaturalis Speculatiókra fordít.» E sorokat a censor irgalmatlanul kitörli. «Mit mondasz rá? — kérdi barátját. — Én annyi fogát szeretném kiverni, a' mennyi sort kitörölt.»²

Amint a sajtószabadság ügyét a vármegyék gyűléseik napirendjére tűzik, Kazinczy hazafi kötelességének tartja, mellette egész erejével síkra szállani. 1793-ban Kassán és Nagy-Váradon bátor küzdelmet fejt ki e tárgyban, ott a nyári, emitt az őszi gyűlésen. Ezeket a napokat a legfontosabbak közé sorozza, mert a jó ügynek merész harcosa volt. Jó barátai s barátnői közül számosan várják küzdelmei eredményét. A Rádayról szóló beszéd eltiltásának hírével úgy szólván ő sugalmazza a rendek véleményét, amely a sajtószabadság győzelmét jelenti. Bihar vármegye gyűlésén csak Sauer gróf, a nagyváradi prépost, szólal fel a sajtószabadság ellen. Elismeri ugyan, hogy ez igen nagy kincs; jól teszi a vármegye, ha mellette dönt; ő azonban azt a sok rosszat is látja, amely abból származik. Kazinczy legott felel neki. Igaz, — úgy mond — hogy a sajtószabadságból rossz is származhatik; de az is igaz, hogy az a kevés rossz, amit ez okoz, véghetetlenül felülmúlja azt a sok és nagy rosszat, amit a sajtószabadság eltiltása von maga után. S abból, hogy valami rosszat szülhet, még nem következik, hogy el kell tiltani. Besseney György, akivel nyilvános helyen ekkor találkozik Kazinczy, siet a prépost következtetését a képtelenségig feleségázni. Mily érdekes lett volna a magyar műveltség első újabkori nagy apostolát, aki magát remeteségre kárhóztatja, s a mesternek nálánál nagyobb tanítványát szemügyre venni, amiint a művelődésnek oly hathatós eszközeért egymásután sorompóba szállnak s életük vezérgondolatát mintegy föllebbentik a nyilvánosság előtt.

¹ Endrődy János: *Magyar Játékszin*, III. köt.

² *Kazinczy F. Lev.* II. köt. 290. l.

Amaz már leszorul a cselekvés teréről, de forrón dobogó szíve érzéseit és töprengő elméje borús gondolatait még mindig szeretné közleni mesterével; emez gazdag pályájának még a küszöbén áll s erős hittel szegezi szemét a magyarság jövőjébe, ha a gondolatszabadságnak e hatalmas eszközét sikerül biztosítani. Az ifjú merész szavai a mestert is szólásra bírják s a nagyprépost okoskodásának kigúnyolására csak ennyit mond: «Tekintetes Nemes Vármegye! Tiltuk-el a' szőlőművelést, mert részegség és gyilkosság következhetik belőle, 's a' lányokat zárjuk külön a' férfiaktól, mert paráználkodás történhet.» Nagy nevetés lőn erre, s az egész gyűlés a sajtószabadság mellett foglal állást. Nem találjuk tehát igazoltnak Ballagi Géza azon állítását, hogy a vármegyék általában a kormány kezére járnak a sajtó megszorításában. A vélemények most is megoszlanak, mint 1790--1-ben, s ez a körülmény csakigyan felbízathatja a kormányt, hogy ráerőszakolja a nemzetre szigorúbb rendszabásait.¹

A szabadelvű s később a demokrata eszmék küzdelmében általán íróink haladnak lefelől, Kazinczyn kívül Bacsányi, Kármán, Szentjóni Szabó és Versegly. S meg is szenvednek érte. Kazinczyt eleinte a nemzeti visszahatás veszi célba a közös iskolák miatt; s midőn írói érdemei és a magyarság közhangulatának élesztésében tanúsított bátor harcai már kiengesztelik ellenfeleit: a szabadelvű gondolkodás ellenségei nem tudják feledni azokat a csapásokat, amelyeket a papok világi hatalmára mért az irodalomban és társas életben egyaránt. De jól lehet 1792-ben már meg kellett győződnie, hogy a kormányhatalom figyelme éppen szabadelvű gondolkodása miatt folyvást kíséri: erkölcsi bátorsága még nem tudott meghátrálni. Az eltiltott *Diogenes* fordításában szemébe tűnik a kormányhatalom közegeinek az a Rousseau felfogására emlékeztető tanítás, amely Diogenes képzelt államának szervezetéből szól az olvasóhoz. Vagy *A vak lantos* egész célzata nem homlokegyenest ellenkezik-e a régi megcsontosodott politikai felfogással? Észreveszi ezt Döme Károly is és «zendítő munkának» mondja. Kivált azt a kifejezést találja ilyennek, amelyben Ulfárról és Utherről (a vak lantosról és fiáról) így szól: «Akkor azt érzették, a' mit a' Királyok soha nem érezhetnek, ha láboknak porait ezer rabok nyalják is.» «Gyúlasztó mondás! zendítő kifejezés!» — kiált fel Döme Károly ez idézetre s annál gyúlasztóbbnak látja tűzét, minél jobban el akarja takarni a szerző.²

A lélek halhatatlanságáról az *Orpheus*ban előadott kétségei mindenkit meggyőzhettek, hogy Kazinczy a vallás tanítását a hidegen

¹ U. o. 309., 313., 318. l.

² U. o. 355. l.

boncoló ész bírálata alá fogván, tartózkodás nélkül kimondja, mert «interna vocatiót érez arra», amit értelme sugal. De azt is észrevehették róla, hogy e tekintetben maga a megtestesült türelem. Sőt egyenesen kimondja, hogy az ő kétségei veszedelmes örvénybe csalhatják a gyöngye lelkeket. Csakhogy a felekezeti türelmetlenség annál rombolóbb hatásúnak tekintette az ő működését, minél inkább meglátta benne a vallás gyámságától elszakadt szabadelvű gondolkozót, aki felfogását síma modorban, könnyen megvesztegető szavakkal tudta az olvasó vagy hallgató előtt feltárni. Akik néhány év óta szemmel tartották, most egyenesen vigyáztak reá, mióta a sajtószabadság érdekében oly tüzesen síkra szállt s egy véleményt hirdetett Bessenyei Györggyel, aki még gyanúsabb volt a nemzetietlen visszahatás szemében. Ennek főképviselői a magyar demokraták szerint a jezsuiták, akiket Kazinczy is a művelt emberiség legnagyobb ellenségeinek tart, mint általában szabadkőműves társai. Ezek ellen most erősebb küzdelem indul meg, mint bármikor azelőtt, mert sokan azt hiszik, hogy a francia forradalom hőseinek szelleme hevíti őket.

E téves felfogást iparkodik ellensúlyozni Vitéz János zemplénvármegyei birtokos németből fordított munkájával, amelyben azt bizonyítja, hogy «a kőművesek nem jacobínusok». E munkára Szuhányi Ferenc (1742—1824) volt jezsuita, ekkor a gyöngyösi iskola igazgatója, adja meg a feleletet «egy nyomorúlt füzetkében», amelynek címe: *A szabadkőművesek jacobínusok.*¹ Nem haboz nyiltan kimondani, hogy a szabadkőművesek «egybecsatolt erővel azon izzadoznak, hogy a religiónak és királyi székeknek fenék-kövét helyéből kimozdítsák s felforgassák». Az állam és egyház legveszedelmesebb ellenségeinek tartja őket, akik még a királygyilkosságtól sem borzadnak vissza, mert lám — úgy mond — közülök került ki III. Gusztáv svéd király gyilkosa, és «az is, aki második Leopold kegyes uralkodónkat méreggel közölnök elragadta.» Szuhányi műve ép a Lipót királyra vonatkozó adatával nagyon sértette az udvart, s azért a Helytartó-Tanács 1794 március 7-ikén eltiltotta s a példányokat lefoglaltatta.

A Helytartó-Tanács tilalmának tárgyalása alkalmat ad Kazinczy-nak, hogy a szabadkőművesek mellett lelkesen felszólaljon s a jezsuiták vádjait visszafordítsa reájok. Abaúj vármegye tárgyalván e tilalmat, Szentimrey Pál, ottani birtokos, «igen vallásos és imádkozni nagyon szerető ember», védelmére kél Szuhányi művének, felbujtogatva ettől

¹ Mind Vitéz, mind Szuhányi műve ismeretlen, Kazinczy F. följegyzéseiből (Akad. Tört. 4r. 15. sz.) és *Lev.*-ből (VII. köt. 114. l.) tudjuk. V. ö. Fraknoi V. *Martinovics összeesküvése* c. műve 188—9. l. Szinyei J. lex. munkája sem ismeri egyiket sem.

és Bodenlosz Mihály volt jezsuitától (aki ekkor a leleszi konvent buzafalvai birtokán számvevő volt, 1802-ben pedig a kassai convictus kormányzójává s címzetes apáttá nevezte ki a király), a többi közt így szólván: «Bármit mondjanak is, a szabadkőművesek mégis csak jacobínusok!» Kazinczy tudván, hogy «ez a' vak ember Szuhányi és Bodenlosz exjezsuiták által van feldühítve», azonnal felpattan, szemeit Bodenloszra szegezvén és válaszát ahhoz intézvén, hangosabban, mint illet, e szókkal vág vissza: «Az államokat felforgatni, a királyokat orgyilkos módjára elveszteni nem a szabadkőművesek, hanem a jezsuiták szokták!»¹ Szavai nem csekély hatást tehetek. Szomszédja, Fáy Mihály, megrántja hátul mentéjét s ezt súgja fülébe: «Öcsém, ezt a szót jól felelődd magadnak, mert bizonyos lehetsz benne, hogy azok, akiknek mondtad, felróják és ezért ugyan elébb-utóbb meglakolsz.»

Bizonyosan fel is rótták, s ő keservesen meg is lakolt. «Ettől és az illyektől rettegtem én. — jegyzi meg — midőn elfogattam, mert mit vétettem különben?» Midőn a visszahatás dühe a magyar jacobínusok ellen megtorlásra készül, nem kerülheti el a veszedelmet ő sem, talán csak azért, mivel a mozgalom élén állók közül kettővel barátságban volt, Hajnóczyval 1791, Szentmarjayval pedig csak néhány hónap óta. Martinoviccsal és Laczkoviccsal azelőtt, ha följegyzéseinek hitelt adhatunk, csupán egyszer találkozott s mind a kettőtől visszahúzódtott, noha Laczkovics különös figyelmet mutatott iránta. Hanem ő valami csodálatos idegenkedést érzett látásakor és sem nem vágyott, sem nem mert felé közelíteni; bár a róla írt jellemzéséből az derül ki, hogy Kazinczyban különösebb érdeklődést keltett. Bárminth van is a dolog kettejük ismeretségére nézve, az egyáltalán nem hihető, hogy Kazinczy Laczkovics fordításait ne ismerte és ne olvasta volna Zemplén vármegyéhez intézett névtelen levelét, amely ott bizonyára közbeszéd tárgya volt. Semmi adatunk sincs arra vonatkozólag: mikép gondolkozik akkor Kazinczy azokról a rendkívül fontos politikai kérdésekről, amelyeket Martinovics és Laczkovics névtelen leveleikben oly tűzzel fejtegetnek. Ha későbbi felfogásából volna szabad következtetnünk: az erőszakos átalakítást a legnagyobb mértékben elítéli s azt óhajtja, hogy a régi alkotmányos élet folytonossága zavartalanul megóvassék. De ki merné tagadni, hogy ez a véleménye nagyrészt a közbeeső rendkívüli események következtében

¹ Szentimrey P. szavait Kazinczy így idézi: «Quidque dicatur, Latomi sunt Jacobini»; más jegyzetében pedig így: «Quidcunque demum dicamus, Latomi . . .»; ő így válaszol: «Civitates miscere, reges sicario modo tollere non Latomorum est, sed Jesuitarum». Id. lev. és id. följegyzései; *M. Kurir* 1802. évf. III. negyed, 402. l.

alakult? Ekkoriban, minden valószínűség a mellett szól, hogy a magyar demokratákkal való közeli ismeretsége, a Hajnóczyval és Szentmarjayval kötött szoros barátsága őt is a forradalmi eszmék terére ragadja, ha szinte kételkedik is megvalósításukban. Az egyház világi uralma, az emberiség haladását gátló babona elleni harcai különben is nagyon közel vonják a Martinovics köréhez, még mielőtt politikai törekvései is feltárulnának előtte. Ha igaz, amiben pedig semmi kétség, hogy Hajnóczyval oly meghitt barátságban élt: lehetetlennek tartjuk, hogy már Hajnóczytól ne értesült volna a titkos törekvésekről. Jóllehet Hajnóczy ezt vallomásaiban nem említi, de azt ő sem titkolja, hogy Szentmarjay értesítette őt a latinra fordított káténak többekkel, így Szulyovszky Menyhérttel való közléséről is. Ha pedig Szulyovszky bele van avatva a tervbe, bizonyosra vehető, hogy Kazinczynak is tudomással kell arról bírnia. Hajnóczy óvakodik megnevezni olyanokat, akikről gondolhatja, hogy talán kikerülhetik a veszedelmet.

Amint Martinovics Szentmarjayt megnyeri céljának, senkisémet fejt ki nagyobb tevékenységet annak érdekében nálánál. A forradalmi kátét magyar és német nyelvre fordítja és toborozza a tagokat a titkos társaságokba, Innen van, hogy az összeesküvés ismert fájának ép a derekával ábrázolják őt. A másik kevésbé ismert szemléltető képen pedig Martinovicsnak mint fősárkánynak a szájából nő ki a többi tagot jelképező sárkány, s a legvastagabb ép a Szentmarjayt ábrázoló, amelynek a szájából majdnem annyi sárkány ered, mint a többiből együttvéve.¹

Megállapodván Szentmarjay Martinovicscsal 1794 májusában a teendőkre nézve, csakhamar Zemplén vármegyébe utazik, ahol beleavatja a titkos társaságba Tancsics Ignácot (1765—1825), Sztáray Mihály gróf fiának, Albertnek a nevelőjét. Sztáray Mihály a zempléni, sőt az egész fölvidéki független érzelmű nemesség egyik legkiválóbb tagja, felvilágosodott gondolkodású férfiú, a ki sokat foglalkozott a francia irodalommal s ismerte az újabb politikai munkákat is. Az ő hatása alatt szívta magába Szentmarjay Ferenc is, mint a gróf nővérének titkára, a szabadelvű, sőt forradalmi szellemet, a melynek oly lelkesült híve lett.² Tancsicson kívül megnyeri Szulyovszky Meny-

¹ *Sententiae tam Incl. Tabulae Regiae Judicariae quam Excelsae Tabulae Septemviralis* . . . Pestini, 1795. egyik példánya előtt a M. N. Múzeum könyvtárában.

² Kazinczy F. följegyzései a M. Tud. Akad. könyvtárában; *Lev. XVII.* köt. 12. l. Martinovics vallomásában hivatkozik arra, hogy az egész Pest megmondja: Szentmarjay meennyire mint *enragé* volt ismeretes, ahol csak

hértet, Zemplén vármegye egyik legkiválóbb emberét, a ki mint országgyűlési követ (1790. és 1792.) a nevezetesebb szónokok közé tartozott. Kazinczy «igen jó fejnek», máshol «igen nagy talentumnak» mondja, aki hiányos iskolai képzettségét alaposan kipótolta. Ekkor 42 éves, özvegy, négy gyermek apja volt. Szentmarjay a reformátorok kátéját júniusban adja át neki és Hajnóczyra hivatkozva felszólítja, hogy azt Kazinczyval is közölje.

Szulyovszky Zemplén vármegye közgyűlése alatt csakugyan meg is hívja magához Rákócza, mint rokonát és jó barátját s átadja neki a kátét, amely azt tanította, hogy József császár törvénytelen uralkodása miatt a Habsburgok örökösödése megszakadt; de ha meg nem szakadt volna is, a nemzetnek joga van fegyvert ragadni s független köztársaságot alakítani, hatalmába kerítvén az állam kincstárát és hadseregét.¹

Kazinczy rendkívüli aggodalmak közt olvassa és sokat tépelődik rajta.² Ez is egyik oka valószínűleg, hogy a néhány nappal utóbb Nagy-Károlyban tartandó főispáni beiktató ünnepélyre siet, azt véelve, hogy a titkos készülődésekről valami újabb adatot hallhat, vagy tán tudva is, hogy ott Szentmarjayval személyesen találkozhatnak. Csakugyan megjelent ott Szentmarjay, akivel igen behatólag tárgyalhatta a kátét. Most sem tudta elnyomni aggodalmait, de Szentmarjay igyekezett megnyugtatni, hogy ha Pesten közli kételyeit barátaival, azok szívesen fogadják a jó tanácsot, meggyőzvéen őt, hogy «a társaság tagjait az erény kapcsai kötik össze és egyetlen céljuk: a nemzetet felrázni álmából».

Jól jegyzi meg Fraknoi, hogy e nyilatkozatnak döntő súlya lehetett Kazinczy elhatározására. Hisz egész életének vezérgondolatát remélhette ezáltal megvalósítva. Talán ép e miatt a politikai következményekkel nem is tudott eléggé számot vetni, annyira megkapta lelkét annak a nagy izgatásnak az eszméje, amelynek érdekében ime most nemcsak az irodalom, hanem a társadalmi szövetkezés eszközeivel is közremunkálhat. De egyszersmind Hajnóczy felfogása is a példa vonzó erejével hatott rá. Úgy hitte, hogy oly terv, amelyet Hajnóczy, akinél — mint vallomásaiban írja — «*tisztább lelkü. nemzete diszeért inkább lángoló, tudósabb, fáradhatatlanabb embert nem ismert, nem nemesebbet, nem bölcsebbet*», javal, sőt megvalósí-

megfordult. M. N. Múzeum kéziratár: Fol. Germ. 1071. sz. 17—18. 22—24. l.

¹ Szirmay A. műve, 9. §. Fraknoi id. műve. 212. l.

² Maga mondja ezt vallomásaiban, s az ítélet is említi a *Sententiar* H. ívén.

tásán teljes erejével dolgozik, nem lehet bűnös vagy csak kártékony is. Az eszményi világban élő Kazinczy, a tekintély nagy tisztelője, Szentmarjay szenvedélyes hevének varázsa alatt nemzete boldogulásáért való lelkesedésében feleli, hogy a káté az erőszakos eszközök használatát nemcsak megengedi, hanem épenséggel kötelességévé teszi a társaság tagjainak, s így az átalakulás munkája a meglévő állami rend felforgatására vezet. Vagy tán tisztában volt azzal, hogy az előtte ismeretessé tett módon semmiféle erőszakos átalakítást végre nem vihetni? Csak annyi valószínű, hogy Szentmarjay egyelőre elnyomja kételyeit. Együtt hagyják el július elején az ünnepély színhelyét, vele az ő kocsiján megy Szentmarjay Sárospatakig. Ekkor küldi tőle Kazinczy a Gessner, Wieland és Anakreon némely művei fordítását Pestre Schedius Lajosnak. «Mi ez útban szorosan összefonódtunk», írja Kazinczy. Ez összefonódás emléke soha sem halványul benne. Fogsága után is ápolja és pallos alatt vérzett barátja arcképét legkedvesebb emberoái közé függeszti szobájában.

Amint azonban Szentmarjay közvetlen hatásától megszabadul, újra feltámadnak aggodalmai, amelyeket tán levélben is tudat vele. Talán nemcsak a beavatottak életét félti, hanem a csak imént megindult szellemi haladásra mért csapástól szeretné még inkább megóvni nemzetét. S amint a titkos mozgalomról egyre többen suttognak, s a fenyegető veszély mind közelebb ér hozzájuk: körülbelül egy időben mind a kettő elhatározza, hogy egészen visszavonul a társaságtól s a kezében levő kátét elégeti. Kazinczy, vallomása szerint a magának leírt kátét július közepén, de hihetőbb, hogy Martinovics elfogatása hírére csakugyan tűzbe dobja. Ekkor ugyanis Szentmarjay rögtön ír Tancsicsnak és Szulyovszkynak, hogy tagokat többé ne vegyenek föl, s ha a kátét leírták, égessek el. Nem tartózkodik kimondani, hogy az egész titkos ügy «gaz szemfényvesztés» volt.¹

Martinovics és bécsi társainak elfogatása rendkívüli izgatottságot kelt a császári városban és Pesten egyaránt. S jöllehet Kazinczy később dicsekedve emlegeti, hogy a félelmet legkevésbé ismeri; hogy midőn az elfogatások híre már sokakat megrémít, ő bátran szót emel a közszabadságok ügyében: az általános rémület hatása alól ő sem vonhatja ki magát. De el tudja palástolni félelmét s óvatosabb szó- és levélbeli érintkezéseiben. Úgy látszik, édesanyja is észrevesz valamit titkos sürgölődéseiből, mert gyakrabban átlátogat Rákócza Szulyovszky Menyhérthez és Regmeczről gyakrabban elutazik, anélkül, hogy akár gazdasági, akár irodalmi érdekei parancsolnák. Külö-

¹ Fraknói V. id. m. 322. l. Kazinczy F. *Fogságom Naplója*. M. Tud. Akadémia könyvtára: Tört. 4-r. 32. sz.

nösen nagykirályi kirándulása ébreszthette föl anyja figyelmét, aztán meg némely irományának elveszte, amelyeket Szentmarjajra bízott, de többé mitsem hallott felőlük. E miatti sajnálatát Kazinczy Kis János előtt sem titkolja, nem hallgatván el: «melly bajos volna csak nyomozni is, hova lettek». «Ne szólj róluk, — kéri barátját — mert maga ez az ártatlan dolog is gyanút szülhetne.» Nem hihető tehát, hogy e válságos napok izgalmait mélyen át ne érezte volna s ne sejtette volna a fenyegető veszedelmet, mint Fraknói V. gondolja. De már ekkor hozzászoktatta magát ahhoz a ritka erős munkafegyelemhez, amely a legsúlyosabb körülmények közt is az író toll forgatásával nyomja el izgalmait. Most is fáradhatatlanul dolgozik irodalmi tervein vagy széphalmi erdejét irtatja. A munka szenvedélye, izgató törekvései most sem hagyják huzamosabban otthon. Még novemberben is Kassára rándul, bizonyára egyrészt az özvegy Szerencséné látogatására, másrészt pedig saját művei és Csokonai költeményei kiadását akarja előkészíteni. Pedig ekkor már pörölyözi számára a bilincseket Nyéki Németh János, a királyi ügyigazgató, ez «a vérszomjas Caraffa», aki nem átalja a szerencsétlenek helyzetét aljas önérdékből kizsákmányolni.

VÁCZY JÁNOS.

